

KAVLÎ VE FİİLÎ HADİSLER ARASINDA TEÂRUZ PROBLEMİ VE ÇÖZÜM YOLLARI: MÜTEKADDİMÛN VE MÜTEAHHİRÛN ARASINDA KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

 Serdar Murat GÜRSESA

Öz

Hadis denilince Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirleri akla gelmektedir. Fiilin sözden farklı olduğu malumdur. Bu sebeple olsa gerek İslâm âlimleri, Hz. Peygamber'in fiillerini değerlendirirken farklı bir usul geliştirmişlerdir. Ancak bu usulün geliştirilmesi aşırıları sârî bir durum arz etmiştir. İlk dönem hadis ve fıkıh âlimleri, sahâbeden öğrendikleri prensiplerden hareketle fiilîn beyân için olması gerektiğini şart koşarak, Hz. Peygamber'in cibillî fiillerinin ümmet açısından sorumluluk doğurmadığını ifade etmişlerdir. Onlar, bu şartları haiz fiilî bir hadisi, kavlî hadis gibi değerlendirmiştir. Müteahhirûn âlimleri ise bu prensipleri daha da geliştirmiş, Hz. Peygamber'in fiillerinin anlaşılması için detaylı bir usul ortaya koymuşlardır. Bu dönemde fiilin teessî için olması, tekrar etmesi ve karineyle desteklenmesi gibi ilave şartlar tespit edilmiştir. Hz. Peygamber'den nakledilen kavlî rivayetler arasında çelişki olabildiği gibi kavlî ile fiillî rivayetler arasında da çelişki olabilmektedir. Müteahhirûn fıkıh âlimleri kavil-fiil ihtilafını detaylı bir şekilde incelemiş, ilk dönem âlimlerinin konuyu kendileri gibi değerlendirdiğini iddia etmişlerdir. Ancak yapılan bu çalışmada kavlî ve fiilî hadisler arasındaki çelişkiyi giderme hususunda ilk dönem ile müteahhirun alimleri arasında farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Örneğin ilk dönem hadis ve fıkıh alimleri, Hz. Peygamber'e has olmayan ve beyân için olan fiilleri, kavlî hadis gibi değerlendirmiştir. Bu sebeple onlar, kavil ve fiil ihtilafını, iki hadisin ihtilafından farklı olarak görmemiştir. 4 asırdan itibaren ise alimler, mezkûr ihtilafı, kavil ve fiil ihtilafına odaklayarak çözmeye çalışmış, bunun sonucu olarak da fiilî hadisin kabulü için temekkûn, terâhî gibi yeni şartlar geliştirmişlerdir.

Anahtar kelimeler: Hadis, Fiil, ihtilaf, Mutekaddimûn, Müteahhirûn.

^aDr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, smuratgurses@hotmail.com

**THE PROBLEM OF CONTRADICTION BETWEEN VERBAL AND PRACTICAL
HADITHS AND SOLUTIONS: A COMPARATIVE REVIEW BETWEEN EARLIER
SCHOLARS AND LATER SCHOLARS**

The hadith, in short, is the words and actions of the Prophet. It is known that the action is different from the word. First of all, practical hadiths were put into word patterns by the Companions. Even this situation alone makes it necessary to develop a different method about the actions. For this reason, Islamic scholars developed a different method while evaluating the actions of the Prophet. However, the development of this method took centuries. Early Islamic scholars left out the daily behavior of the Prophet, stipulating that the act must be for declaration. Likewise, according to them, in order for the prophet's act to be binding, the act must not be unique to him, but should concern the ummah. Subsequent scholars, on the other hand, developed these principles further and put forward a detailed method for understanding the actions of the Prophet. There may be contradictions between the words of the Prophet, and there may also be contradictions between his words and his actions. The scholars of the later period examined this issue in detail, provided many examples of the disagreement of words and actions, and claimed that the scholars of the early period evaluated the subject in the way as the scholars of the later period did. However, during this research, it was determined that there were serious differences between the scholars of the first period and the scholars of the later period in terms of eliminating the contradiction between the verbal and practical hadiths. For example, the scholars of hadith and fiqh in the early period evaluated the acts that were not specific to the Prophet and were for declaration, as if they were oral hadiths. For this reason, they did not see the disagreement of verbal and practical hadith as different from the disagreement of two hadiths. Since the 4th century, scholars have tried to resolve the aforementioned conflict by focusing on the disagreement of words and acts. As a result of this, they developed new conditions such as tamakkun and terahi for the acceptance of the actual hadith.

[The Extended Abstract is at the end of the article.]

Giriş

Muhaddisler hadisi, Hz. Peygamber'e izafe edilen söz, fiil ve takrirler

şeklinde tarif etmişlerdir.¹ Tarife dikkat edilirse Hz. Peygamber'e ait olan söz ve fiiller, hadis kavramı altına alınmıştır. Bu sebeple Hz. Peygamber'in fiilleri tıpkı sözleri gibi delil kabul edilmiştir.² Rasûlullah'dan nakledilen kavlî rivayetlerde ihtilaf olabildiği gibi söz ve fiilleriyle ilgili yapılan nakillerde de ihtilaf olabilmektedir. Rasûlullah'tan nakledilen hadisler arasında çelişki olduğunda çözüm yolu olarak farklı usuller ortaya konmuştur. Hanefiler, sırasıyla nesh, tercih, cem', tevakkufu; hadisçiler, cem', nesh, tercih, tevakkufu kabul etmiştir.³ Araştırmada örnekler Ehl-i hadisin ihtilafı çözme sıralamış takip edilecektir.

Kavil-fiil çelişkisi, sahâbe döneminden itibaren gündemde olan bir konudur. Konunun ilk örneklerinden biri İbn Ömer'den (ö. 73/693) nakledilmiştir. İbn Ömer "İnsanlar abdest bozarken kibleye doğru oturmayın diyorlar. Ancak ben Hz. Peygamber'i bu şekilde abdest bozarken gördüm" ⁴ ifadesi tam anlamıyla kavil ve fiil çelişkisinin örneğidir. Aynı şekilde benzer bir durum tarlaların kiraya verilmesi hususunda da vardır. İbn Ömer, Hz. Peygamber ve ilk halifeler devrinde tarlaların kiraya verildiğini söylemiş,⁵ ancak Râfi b. Hadîc'den (ö. 73/692) Rasûlullah'ın tarlaları kiraya vermeyi yasakladığını duyunca bu görüşünden vazgeçmiştir.⁶ Görüldüğü gibi İbn Ömer, abdest bozma konusunda Hz. Peygamber'i gördüğü fiile uymuşken; tarlaların kiraya verilmesi konusunda başkasından işittiği kavlî hadisi esas almıştır.⁷

Üçüncü asrın sonuna kadar kavil ve fiil çelişkisi konusu, ayrı bir başlık altında incelenmemiş, çoğu zaman iki hadisin ihtilafı bağlamında değerlendirilmiştir. Bu sebeple olsa gerek konuyla ilgili müstakil çalışmalar nispeten geç bir dönemde yazılmıştır. Kavil ve fiil ihtilafının müstakil olarak ele alındığı ilk eser Alâî'nin (ö. 761/1360) *Tafsîlü'l-icmâl*'idir. Rasûlullah'ın

¹ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *et-Takrîb ve't-teysîr li(ffa)-ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr*, Nşr. Muhammed Osmân (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, 1405/1985), 32.

² Örnek olarak bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhîh*, thk. Mustafa Dib el-Buğa (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1407), "İtisâm", 4.

³ İsmail Lütfî Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları* (İstanbul: MÜİF Vakfı Yayınları, 1996), 163.

⁴ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî et-Tahâvî, *Şerhü me'âni'l-âşâr*, thk. Muhammed Zührî en-Neccâr (Beyrut: Âlemü'l-Kutub, 1414), 5/3-209.

⁵ Buhârî, "Müzâraa", 16.

⁶ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* (Beyrut : Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, 1984), 4/243.

⁷ Müzâraa akdiyle ilgili Hz. Osman'ın İbn Mes'ûd, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Zübeyr b. Avvâm, Habbâb ve Üsâme'ye tarla kiraladığı nakledilmiştir. Şeybânî bu rivayetten hareketle, yasaklama rivayetinin miktarı ve sınırları belli olmayan akitler için olduğunu söylemiştir. bk. Muhammed b. Hasen Şeybânî, *el-Asl*, thk. Muhammed Boynukalı (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433), 9/251.

fiillerini inceleyen Ebû Şâme el-Makdîsî'nin (ö. 665/1267) *el-Muhakkak* isimli eseri de konuyla ilgili örnekler sunmaktadır. Konu bunun dışında *ihtilafü'l-hadis* eserleri ile fıkıh usulü eserlerinin ilgili bölümlerinde ele alınmıştır. Konuyla ilgili yapılan güncel çalışmalardan ise Nesrin bt. Hilâl tarafından hazırlanan *Eseru't-târuz beyne kavli'n-Nebiyi ve fi'lih* isimli yüksek lisans tezi zikre değerlidir.⁸ Gerek klasik gerekse de çağdaş dönemde yapılan çalışmalarda mesele hep müteahhir âlimlerin görüşleri çerçevesinde incelenmiş, mütekaddimûn âlimlerin konuyla ilgili tespitlerine fazlaca yer verilmemiştir. Zikredilen ilmi boşluğu doldurmak için hazırlanan bu çalışmada ilk dönem âlimlerinin de görüşlerine yer verilecek, konuyla ilgili usuldeki gelişimin izleri sürülmeye çalışılacaktır. Araştırmada mütekaddimûn dendiğinde 3. asrın sonuna kadar olan süre kastedilmektedir.

Kavil ile fiil arasındaki çelişki konusuna geçmeden önce fiilden kastın ne olduğunu netleştirmek gerekmektedir. Çünkü Rasûlullah'ın yeme içme gibi fiziki ihtiyaçlarını gidermesi de dini bir konuyu açıklamak için yaptığı hareketler de fiil kapsamındadır. Bu sebeple olsa gerek hem klasik dönemde hem de günümüzde Rasûlullah'ın fiilleri araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Günümüzde konuyla ilgili yapılan bir araştırmada fiilî hadisler için bir anlama metodolojisinin geliştirilmediği iddia edilmiştir.⁹ Bir başka araştırmada ise bu yorum kabul edilmemiş, usul kitaplarında Hz. Peygamber'in fiillerinin anlaşılması için detaylı bir usul geliştirildiği savunulmuştur.¹⁰ Öncelikle şunu vurgulayalım ki sahâbe döneminden itibaren kavil ile fiil, birbirinden farklı değerlendirilmiştir. Ancak bu durum mütekaddimûn döneminde fiilin kabulü için bir usul tespit edildiği şeklinde anlaşılmalıdır. Zira 4 asırdan itibaren fiilî hadisler için bir usul tespiti çalışmaları başlamıştır. Bundan önceki dönemlerde tespit edilen usul kaidelerinden hareketle mesele detaylandırılmış, nihayet usul olarak isimlendirilebilecek bir seviyeye yükselmiştir.¹¹

⁸ Nesrin bt. Hilâl, *Eseru't-târuzi beyne kavli'n-Nebiyi ve fi'lih fi'l-ibâdât*, (Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1421).

⁹ Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997), 195.

¹⁰ Murat Şimşek, *Hz. Peygamber'in İctihat ve Tasarrufları* (Ankara: TDV Yayınları, 2011), 220.

¹¹ Örnek için bk. Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl* (Kuveyt: Vizâratü'l-Evkâfi'l-Kuveytiyye, 1414), 3/21; Ebû Hüseyin el-Basrî, *el-Mu'temed fi Usûli'l-Fıkh* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1413), 1/334; Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf Şîrâzî, *el-Lüma' fi usûli'l-fıkh* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424), 1/69; Ebu Ca'fer Muhammed b. Habîb el-Bağdâdî, *el-Fakîh ve'l-Mütefakkîh* (Riyad: Dâru'l-İbni'l-Cevzî, 1421/2000), 1/351; 8.

Aslında fiiller konusu hadis ilmini doğrudan ilgilendiren önemli bir konudur. Ancak ilk asırlardan itibaren bu mesele hadisçilerden çok fıkıhçıların uğraştığı bir alan olmuştur. İbn Hibbân gibi bazı hadisçiler, fiil konusuyla yakından ilgilense de hadisçilerin çoğu bu meseleyi yüzeysel şekilde ele almıştır. Örneğin konu ilk dönem hadis usulü eserlerinde müstakil bir başlık altında incelenmemiştir Hatta Hatib Bağdâdî, hadis usulü eserinde bu konuya yer vermemişken; fıkıh usulü eseri sayılan *el-Fakih*'de bu konuyu müstakil bir başlıkta incelemiştir.¹²

Fiil dendiğinde Rasûlullah'ın yeme içme gibi cibillî davranışları değil, ümmet için örnek teşkil eden fiiller kastedilmektedir.¹³ Fakihler bu durumu genellikle fiilî beyân için olması şeklinde ifade etmişlerdir. Beyân için olmayan mücerret fiiller (sabah namazının sünnetini kıldıktan sonra sağ yanına yatma, Ebtah'da geceleme gibi), kurbiyet ifade eder. Kurbiyet ifade eden fiil ise Şâfiîlerden İbn Süreyc (ö. 306/918) ve Ebû Ali b. Ebî Hureyre (ö. 345/956) ve Mutezile'den bir gruba göre vucûba delalet edebilir. Bunların dışında kalan âlimler ise beyân için olmayan fiillerin nedbe yahut ibâhaya delalet ettiğini söylemişlerdir. Nedbe görüşü Hanefîler ve Şâfiî'ye (ö. 204/820) ibâhe ise Mâlik'e (ö. 179/795) aittir. Bir kısım âlim ise tevakkufu tercih etmiştir.¹⁴ Ebû Hüseyin el-Basrî (ö. 436/1044) ve Gazzâlî'nin (ö. 505/1111), Hz. Peygamber'in bütün fiil ve takrirlerinin Müslümanlar için hüküm ifade etmediği söylemleri bu manada anlaşılmalıdır.¹⁵

Ayrıca Hz. Peygamber'e has olan fiiller de beyân kapsamında değerlendirilmemiştir. Âmidî, Hz. Peygamber'e has fiillerin ümmeti bağlamadığına dair icmâ olduğunu ifade etmiştir.¹⁶ İbn Abbâs'ın (ö. 68/687-88) nakline göre Hz. Peygamber, "Vitir, kurban ve duha namazı bana farz size nafîledir" buyurmuştur.¹⁷ Ancak rivayet isnâd yönüyle zayıftır. İbn Abbâs ise

¹² Hatib Bağdâdî, *el-Fakih ve'l-mütefakkih* (Riyad: Dâru'l-Ensâr, 2016), 1/420. Krş Hatib Bağdâdî, *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye* (Medine: el-Mektebetü'l-İlmiyye).

¹³ Seyfeddîn Âmidî, *el-İhkâm fî uşûli'l-ahkâm* (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1402), 1/173. Muhammed el-Arûsî, *Efâlû'r-rasûl ve delâletuhâ ale'l-ahkâm* (Cidde: Dâru'l-Mücteme', 1411/1991) 37.

¹⁴ İmâmü'l-Haremeyn Abdümelik b. Abdillâh b. Yûsuf Cüveynî, *el-Burhân fî uşûli'l-fikh*, thk. Salah b. Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418/1997), 1/183-184. Âmidî, *İhkâm*, 11/174. Konuyla ilgili detaylı bilgi için bk. İbrahim Yılmaz, "İslâm Hukukunda Hz. Peygamber'in Fiillerinin Mubahlık (Hukukî Serbestlik) Bildirmesi", *Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi* 25/1 (Haziran 2021), 282.

¹⁵ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed Gazzâlî, *el-Müstaşfâ min 'ilmi'l-uşûl*, thk. Muhammed Abdusselâm (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1416), 1/275; Ebû Şame, *Muhakkak*, 126.

¹⁶ Âmidî, *el-İhkâm*, 1/173.

¹⁷ Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Müsned* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1422), 3/485.

“Gece namazı Hz. Peygamber’e farz, ümmete ise değildir.” demiştir.¹⁸ İbn Hümam (ö. 861/1457) İbn Abbâs tarafından ifade edilen bu durumu usulcülerin bir kısmının görüşü olarak dillendirmiştir.¹⁹ Her ne kadar mütekaddimûn âlimlerin usul kaidesi olarak böyle bir hususu dillendirdiklerini tespit edemezsek de bazı füru fıkıh konularında bu konuya temas etmişlerdir. İntihar eden kişinin cenaze namazını kılma meselesi böyledir. Hz. Peygamber, intihar eden bir kişinin cenaze namazını kılmamış, arkadaşlarına ise kılmalarını tavsiye etmiştir.²⁰ Hanefî, Mâlikî ve Şâfiîler, bu durumda cenaze namazının kılınacağını, kılmama fiilînin ise Hz. Peygamber’e has olduğunu söylemişlerdir. Hatta Kâdî İyâd intihar edenin cenaze namazının kılınacağına dair âlimlerin fikir birliği olduğunu söylemiştir.²¹

Görüldüğü gibi ilk dönem âlimleri, Hz. Peygamber’in bütün fiillerini eşit görmemiş, yeme içme gibi cibillî tasarruflarının bağlayıcı olmadığını söylemişlerdir. Fiilîn Hz. Peygamber’e veya başka bir kişiye has olmaması gerektiğini de usul kaidesi olarak benimseyen ilk dönem âlimleri, fiilîn ümmeti bağlaması için beyân için yapılmasını da şart görmüşlerdir.

A. Fiil ile Beyân Meselesi

Hiç şüphesiz Hz. Peygamber’in yerine getirdiği görevlerden biri de beyândır. Kavli hadislerin Kur’ân’ının ve diğer kavli hadislerin mücmel, müşkil lafızlarını açıkladığı hususunda bir ihtilaf yoktur. Ancak fiilî hadislerin beyân görevini yerine getirip getiremeyeceği ise bazı mütekaddimûn ve müteahhirûn âlimleri arasında tartışmalı bir konudur. İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğu fiil ile beyânı benimsemiştir. Hattâbî Hz. Peygamber’in fiillerinin Kur’ân’ının mücmellerini beyân ettiğine dair ittifak olduğunu söylemiştir.²² Ancak Şîrâzî, (ö. 486/1083) Şâfiîlerden Ebû İshak Mervezî (ö. 340/951) ve Hanefîlerden Kerhînin (ö. (ö. 340/952) fiil ile beyânı caiz

¹⁸ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vili âyi’l-Kur’ân* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1420), 17/525. Hz. Peygamber’in fiillerinin detaylı taksimatı için bk. İbn Hibbân, *Sahîh* (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1408), 1/145. Sahabenin Kur’ân ve hadislerde ifade edilen hükümlerin bir kısmının Hz. Peygamber’e has olduğuna dair değerlendirmeleri için bk. Bünyamin Erul, *Sahâbenin Sünnet Anlayışı* (Ankara: TDV Yayınları, 1996), 339-377.

¹⁹ Kemâluddîn b. Hümmâm Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî, *Fethu’l-kadîr li’l-âcizi’l-fakîr* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, ts)1/449.

²⁰ Ebû İshâ Muhammed b. İshâ b. Sevre et-Tirmizî Tirmizî, *Sünen* (Beyrut: Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, 1416), “Cenâiz”, 68.

²¹ Kâdî İyâd, *İkmâlü’l-mu’lim bi fevâidi Müslim*, nşr. Yahya İsmail (Kâhire, Dâru’l-Vefâ, 1419/1998), 3/242.

²² Hattâbî, *A’lâmu’l-hadîs*, (Kâhire: Câmiatu Ümmi’l-Kurâ, 1409-1988), 1/503.

görmediklerini ifade etmiştir.²³ Hanefi kitaplarında Kerhî'nin böyle bir görüşünü tespit edemedik. Muhtemelen burada kastedilen Kerhî'nin "*Vucûb, nedb ve ibâheye kastı olmaksızın Hz. Peygamber'in yaptığı fiiller, bir delil olmadıkça ümmeti bağlamaz.*" görüşüyle ilgili olmalıdır. Cessâs'a (ö. 370/981) göre Kerhî bu görüşüyle fiil, ne için yapıldıysa hükmün de o fiile göre tespit edilmesini önermektedir.²⁴ Serahsî de (ö. 483/1090) bazı kelimelerin fiille beyânı caiz görmediklerini söylemiştir. Kerhî'nin de bunların içinde olması muhtemeldir. Fakat Serahsî bu görüşe katılmamış, fıkıh ve kelimelerin çoğunun fiil ile beyânı caiz gördüklerini söyleyerek, kendi görüşünün (Hanefiler) bu yönde olduğunu söylemiştir.²⁵ İbn Hibbân da (ö. 354/965) Rasûlullah'ın fiillerinin beyân yönüyle ilgilenmiş, ümmeti ilgilendiren ve ilgilendirmeyen fiillerin tespitine gayret etmiştir.²⁶ İbn Hibbân, Hattâbî, Şîrâzî ve Serahsî'nin ifadelerinden anlaşılacağı üzere mütekaddimûn âlimlerinin çoğu fiil ile beyânı benimsemişlerdir. Gerek onların yollarından yürüyen âlimlerin tespiti gerekse de fûru fıkıh konularında Hz. Peygamber'in fiillerinin beyân olarak kabul edilmesi bu durumu teyit etmektedir. Ancak mütekaddimûn âlimlerin fiilî hadisleri kavli hadislerden ayrılarak incelemeye, fiil ve kaville ilgili hadisleri bir arada verdiği tekraren vurgulanmalıdır.²⁷

Hz. Peygamber'in fiillerini detaylı bir şekilde ele alan Gazzâlî de fiil ile beyânı caiz görmüştür. Ancak o, konuyu detaylandırmış, ilk dönem âlimlerinin ifade etmediği yeni tespitler yapmıştır. Bir vacibi açıklama kastıyla yapılan fiil ve harici karineyle daha önce indirilmiş bir hükmü beyân/açıklama²⁸ kastıyla olan fiiller, ona göre delildir. Bir fiilî nefy veya isbat etmesi hususunda herhangi bir açıklama bulunmayan fiiller ise ancak harici bir delil bulunduktan sonra delil olabilirler. Çünkü fiilî, ibahe, nedb, vucûbtan hangisine delalet ettiği ve Hz. Peygamber'e ait olup olmadığı ancak harici bir karineyle bilinir.²⁹

Sünnetin beyân görevinin en çok tezahür ettiği alanlardan biri de

²³ Ebu İshâk Şîrâzî, *et-Tebîrî fî usûli'l-fikh*, thk. Muhammed Hasan (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1403), 247.

²⁴ Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, 3/215.

²⁵ Şemsülemme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed Serahsî, *Uşûlü's-Serahsî* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ty), 2/27.

²⁶ İbn Hibbân, *Sahîh*, 1/146.

²⁷ Örnek için bk. Muhammed b. İdrîs b. Abbâs Şâfiî, *er-Risâle*, thk. Ahmed Şâkir (Mısır: Mektebetü'l-Halebî, 1358), 1/176; Şeybânî, *Muvatta'*, 1/69; Buhârî, "Ezan", 18; "Edeb", 27.

²⁸ Gazzâlî'ye göre fiilin beyân için olduğunun tespiti ya Hz. Peygamber'in açıklamalarından veya karinelere dayanır. Bk. Gazzâlî, *Mustasfâ*, 1/278.

²⁹ Gazzâlî, *Müstasfâ*, 1/274-275.

umum ifadenin fiil tarafından tahsis edilmesidir. Bu hususta da fiilî hadisin umum ifade eden kavî bir hadisi tahsis edip edemeyeceği tartışılan konulardandır. Hz. Peygamber'den mervî âm kavî bir hadis ile fiilî bir hadisin çelişmesi durumunda usulcülerin geneli, umum ifade eden kavî hadisin, fiilî hadis ile tahsis edileceğini söylemişlerdir. Kerhî ise bu durumda tahsisin caiz olmadığını savunmuştur. Ona göre tahsis olması için fiilî birkaç kez meydana gelmesi şarttır. Âmidî ve Kadı Abdulcebbar (ö. 415/1025) bu durumda tevakkufu tercih etmiştir.³⁰

Görüldüğü gibi mutekaddimûn âlimleri fiiller hususunda Peygamber'e has olmama ile beyân için olma prensiplerini kullanmışlardır. Bunlara kavî hadisin fiilden üstün olduğuna dair imam Muhammed'in tespiti de eklenebilir. Bu prensipler gayet sade olup, detayla ilgili veri içermemektedir. Sonrasında ise beyân kavramı Cessâs tarafından teessî olarak ifade edilmiş, Kerhî tarafından ise fiilin tekrar etmesi eklenmiştir. Gazzâlî de fiilî beyân için olmasını detaylandırmış, nefiy veya isbât hususunda herhangi bir açıklama bulunmayan fiillerin beyân dışında olduğunu söylemiştir.

Son olarak fiile yapılan beyânın mı yoksa sözle yapılan beyânın mı daha üstün olduğu hususuna değinmenin faydalı olduğunu düşünüyoruz. İslâm hukukçularının geneli, söz ile yapılan beyânın daha üstün olduğunu söylemişlerdir.³¹ İbn Huveyz Mindâd ve Necmeddin et-Tûfî (ö. 716/1316) ise fiille yapılan beyânın daha üstün olduğunu iddia etmişlerdir.³² Şâtibî üstünlük kavramını kullanmayı tercih etmemiş, sözün bazı yönleriyle üstünlükleri olduğu gibi fiilî de bazı yönleriyle üstün olabileceğini söylemiştir.³³ Şâtibî'nin getirdiği bu yorum, ilk dönem alimlerinin tespitlerine benzemektedir. Zira onlar da ne kavî ne fiili sadece kavil veya fiil olması sebebiyle tercih etmemiştir.

B. Kavî ve Fiilî Hadisin Çelişmesi

Kavî hadisle fiilî hadisin çelişmesi için öncelikle olması gereken iki şart vardır. Her iki rivayet de muhatapların tamamını kapsayacak şekilde umûm ifade etmeli, belli bir şahsa has olmamalıdır. Yine fiil, teessîyi

³⁰ Halîl b. Keykeldî el-Alâî, *Tafsîlu'l-icmâl fi teâruzi'l-ekvâm ve'l-ef'âl* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1416), 79. Krş. Şâfî, *Üm*, 8/639; Gazzâlî, *Mustasfâ*, 1/238; Âmidî, *İhkâm*, 2/329. Konuyla ilgili detaylı bilgi için bk. İbrahim Özdemir, Nebevi fiil ve terklerin anlam ve yorumu (İstanbul: Ensar Yayınları, 2017), 37.

³¹ Gazzâlî, *Mustasfâ*, 2/40.

³² Necmeddin el-Hûlî, *Şerhu Muhtaşari'r-Ravza* (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1407/1987), 3/684.

³³ Şâtibî, *el-Muvafakât* 3/314. Konuyla ilgili detaylı bilgi için bk. Özdemir, *Nebevi Fiil ve Terkler*, 40.

gerektirecek şekilde ümmet için örnek bir fiil olmalıdır. Bu sebeple ümmet için örnek teşkil etmeyen bir fiil bu vasfı haiz kavlî bir hadisle çelişkisinden söz edilmez.³⁴ Kavlî ve fiilî hadis çeliştiğinde ihtilafı gidermek için Mâzerî'ye (ö. 536/1141) göre üç seçenek mevcuttur. Bunlardan ilkinde göre kavlî hadis öne alınır. Çünkü kavil sığısıyla doğrudan delalet ettiği şeyleri kapsadığı için daha güçlüdür.³⁵ Ebû Hüseyin el-Basrî, İbn Hazm (ö. 456/1064), Râzî, Âmidî İbn Hâcib (ö. 646/1249), Ebû'l-Abbâs el-Kurtubî (ö. 656/1258) da aynı görüştedir.³⁶ Bâkillânî (ö. 403/1013) ve Ebû Nâsır el-Kuşeyrî (ö. 514/1120) ise kavlî hadisin önceliğini kabul etmez. Onlara göre durum kavlî hadisin diğer kavlî hadisle ihtilafından farklı değildir.³⁷

İkinci yola göre ise fiil öne alınır. Çünkü fiilde başka bir ihtimale delalet etme gibi bir durum yoktur. Kavlî hadiste ise böyle bir durum söz konusudur. Şu hâlde başka ihtimale hamledilme durumu söz konusu olmayan fiil öne alınmalıdır. Kavlî hadis fiilî hadise göre yorumlanmalıdır. Üçüncü yola göre tercih edici sebeplere bakarak yön belirlenmelidir.³⁸

Hiz. Peygamber'den nakledilen fiil mücerred olursa yani beyân ve teessî için olduğuna dair bir delil olmazsa Kerhî (ö. 340/952), Gazzâlî, Bâkillânî ve İbn Hâcib'e göre kavlî hadisle çelişemez.³⁹ Çünkü onlara göre mücerred fiil ümmet hakkında bir şey ifade etmez.⁴⁰ Âmidî (ö. 631/1233) teessîye tekerrür şartını ilave etmişlerdir. Subkî ve Şirbînî tekrar şartını ise yersiz bulmuştur. Şirbînî'ye (ö. 977/1570) göre ise mücerred bir fiil ümmeti bağlaması için harici bir delil gereklidir.⁴¹ Müttekaddimûn âlimleri, kavlin fiilden üstün olduğunu söyleme dışında kavil ve fiil ihtilafına dair bir usul tespit etmiş değillerdir. Söz ve fiil ihtilafını iki hadisin çelişkisi şeklinde değerlendirdikleri için Mâzerî'nin ifade ettiği üçünü yolu kullandıkları söylenebilir. Ancak buradaki tercih, mutlak olarak kavlî hadisi tercih olarak anlaşılmalıdır. Zira kavlî hadis üstün olduğu için kavlî hadisi öne alarak çelişkiyi çözüme kavuşturma, müttekaddimûn âlimleri arasında yaygın bir

³⁴ Hâlid Muflih b. Abdullah, *Teâruzu's-sünneti'l-kavliyye ve'l-fi'liyye*, 14.

³⁵ Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf Şîrâzî, *el-Lüma' fî uşûli'l-fîkh* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424), 1/69.

³⁶ Alâî, *Tafsîl*, 83.

³⁷ Alâî, *Tafsîl*, 102.

³⁸ Muhammed b. Alî b. Ömer el- Mâzerî, *Îzâhu'l-maḥşûl min Burhâni'l-uşûl*, thk. Ammâr et-Tâlibî (Dâru'l-Mağribi'l-İslâmî, Ts.), 368.

³⁹ Gazzâlî, *Müstasfâ*, 1/280.

⁴⁰ Azududdîn Abdurrahman el-İcâbî, *Şerhu Muhtasari'l-müntehâ* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424/2004), 2/304; Muhammed Süleyman Aşkar, *Ef'âlu'r-Resûl ve delâletuha ale'l-ahkâmi's-ser'iyye* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1424), 2/197.

⁴¹ Âmidî, *ihkâm*, 4/51; Karâfî, *Şerhu Tenkîhi'l-fusûl*, 294; Aşkar, *Ef'âlu'r-Resûl*, 2/198-199.

kullanım değildir.

Müteahhirûn âlimleri, kavfî ve fiilî hadisin çelişkilerini oluşum açısından ele alarak, belli kalıplar tespit etmeye çalışmışlardır. Meseleyle ilgili mesai harcayan âlimler, kullandıkları kriterlere bağlı olarak farklı durumlar tespit etmişlerdir. En detaylı anlatımlarda bu haller yetmiş iki olarak sayılmıştır. Ancak Gazzâlî, İbn Hazm ve daha birçok alim, meseleye bu yönde yaklaşmamış, ihtilafın oluşum şekilleriyle ilgilenmemişlerdir.

Râzî, 15,⁴² Âmidî 36,⁴³ Subkî ise 18 hali zikretmiştir. Ebû Şame (ö. 665) ise 72 hal zikretmiş, taakkub ve terâhîyi kabul etmediği için durum sayısını 60 hale indirmiştir. Alâî ise bu konuyu detaylı bir şekilde ele almış, her bir durumun hükmünü ortaya koymaya çalışmıştır.⁴⁴ Şevkânî, ise 48 hal saymış ancak çoğunun örneği olmadığını vurgulayarak 14 halin örneği olabileceğini söylemiştir.⁴⁵ Aşkar ise 18 halin örnekleri olduğunu ifade etmiştir.⁴⁶ Bu altmış hal, çelişkili rivayetlerin tarihinin önce veya sonra olması veya tarihin bilinmemesi esas alınarak yapılmıştır. Ayırıcı kriter olarak da müteahhirûnun kullandığı terâhî, taakkub, tekerrür, teessî gibi kavramlar kullanılmıştır. Burada meselenin detaylarına girmeden sadece bu altmış halin nasıl tespit edildiği ortaya konmaya çalışılacaktır.

Tablo 1. Kavfî ve Fiilî Hadis Kalıpları

Kavfî Hadis Sonraysa	Fiilî Hadis Sonraysa	Tarih Bilinmezse
1. Terâhi içeren fiilî hadisin Hz. Peygambere has hüküm içeren kavfî hadisle çelişmesi	Yan tarafta bahsedilen durumların benzerleri fiil sonra olduğunda da gerçekleşir. Böylece 24 ayrı hal daha ortaya çıkmış olur.	Kavfî hadis Peygambere has olduğunda fiille ilgili dört ayrı şık söz konusu olur.
2. Terâhi içeren fiilî hadisin Ümmete has hüküm içeren kavfî hadisle çelişmesi		1. Fiil tekrar eder şekilde olur. 2. Fiilde teessî vardır. 3. Fiilde teessî ve tekerrür birlikte bulunur.
3. Terâhi içeren fiilî hadisin hem ümmete hem Hz. Peygamber'e şâmil kavfî hadisle çelişmesi		4. Teessî ve tekerrürden sadece biri olur.
4. Taakkub içeren fiilî hadisin Hz. Peygambere has hüküm içeren kavfî		Kavfî hadis ümmete has olunca fiille ilgili dört ayrı şık daha eklenir. Son

⁴² Râzî, *el-Maḥşûl*, 3/257.

⁴³ Âmidî, *el-İḥkâm*, 1-190.

⁴⁴ Alâî, *Tafsîl*, 121-148.

⁴⁵ Şevkânî, *İrşâdu'l-fuhûl*, 1/113.

⁴⁶ Alâî, *Tafsîl*, 208.

hadisle çelişmesi	olarak Kavlî hadis hem
5. Taakkub içeren fiilî	ümmete hem de Hz.
hadisin Ümmete has	Peygamber'e has olunca
hüküm içeren fiilî hadisle	dört ayrı şık daha gelir.
çelişmesi	Böylece 12 ayrı durum
6. Taakkub içeren fiilî	ortaya çıkmış olur.
hadisin hem ümmete hem	
Hz. Peygamber'e şâmil	
kavlî hadisle çelişmesi	
Buna ilaveten fiilî hadisin	
durumuyla ilgili 4 ayrı hal	
söz konusudur. (Tekrarın	
olması, tessînin olması,	
her ikisinin birlikte	
olmaması, ve ikisinden	
birinin olmaması)	
yukarıda bahsedilen 6	
halden her biri için	
buradaki 4 hal söz konusu	
olur. Böylece 24 durum	
oluşur.	

İlk dönem alimleri, kavil ile fiil ihtilafını iki hadisin ihtilafı gibi gördüklerinden çözüm için uyguladıkları metotlar da aynıdır. Bunlar, sıralaması ekollere göre farklılık arz etmekle birlikte cem, nesh, tercih tevakkuftur.⁴⁷ Burada Ehl-i hadisin esas aldığı sıralama takip edilecek, müteahhirûn alimler tarafından kavil ve fiil ihtilafına örnek olarak verilen konulara ilk dönem alimlerinin nasıl yaklaştıklarının tespitine çalışılacaktır. Mütekaddimûn âlimler bir hadisle ilgili ihtilafın çözümünü farklı metotlar kullanarak bulabilmektedirler. Bu sebeple alimlerden birinin cem' metoduyla çözdüğü çelişkiyi bir başkası nesh ile çözebilmektedir. Araştırmada alimlerin ihtilafı ittifakla aynı metotla çözmesi şartı aranmamış, alimlerden birinin kullandığı metot örneklendirme için yeterli kabul edilmiştir.

1. Cem' (Kavlî ve Fiilî Hadisle Birlikte Amel Etme)

Cem', iki hadisle birlikte amel etme manasına gelmektedir. Hadisler birbiriyle ihtilaf ettiğinde hadisçiler ilk olarak cem' metodunu kullanmaktadır. Bu durum kavlî ve fiilî hadislerin çelişkisinde de aynı şekilde

⁴⁷ Konunun detayı için bk. Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilaflar*, 159.

olmuştur. Çünkü iki hadisle birlikte amel etme, tek hadisle amel edip, diğerini terk etmekten veya her ikisiyle de amel etmeyip tevakkuf etmeden daha evladır.

Bu konuda verilen örneklerden biri Hz. Peygamber'in bir kavimle savaşmak üzere görevlendirdiği ordulara önce İslâm'ı tebliğ etmeyi emretmesidir.⁴⁸ Ancak Hz. Peygamber, Benî Müstalik gazvesinde tebliğde bulunmadan aniden saldırıya geçmiştir.⁴⁹ İmam Mâlik ihtilafa değinmeden sadece Hayber savaşına gidenlere sabah olmadan saldırmayın emrini nakletmekle yetinmiştir.⁵⁰ İbn Abdilber'in ifadesine göre imam Mâlik, her halükârda uyarıp, İslâm'a davetten sonra savaşmanın daha evla olduğunu tercih etmiştir.⁵¹ İmam Şâfiî, meseleyi izah ederken fiil ile kavil ihtilafına değinmemiş, her iki hadisi cem' ederek konuyu halletmiştir. Ona göre kavli hadisin manası İslâm daveti oluşmamış kişilerle ilgilidir. Davet ulaşmış kişilere ise aniden saldırılabilir, fiilî hadis de bu manadadır.⁵² Ebû Yusuf, birbirleriyle çelişen hadisleri naklettikten sonra savaş kastıyla saldırmamanın caiz olduğunu söylemiştir.⁵³ Görüldüğü gibi mütekaddimûn âlimleri meseleyi iki hadisin ihtilafı şeklinde görmüş, kavil ve fiil ihtilafına değinmeden rivayetlerdeki ihtilafı çözmüşlerdir.

Eğer cem' mümkün değilse tarihi sonra olan fiilî hadis, kavli hadisi nesh eder. Bazılarına göre ise buradaki fiilî hadiste ne zikredilmişse kavli hadisin o bölümü nesh olur. (tahsis) Örneğin İbn Hazm'a göre "*Namaz kılan kişinin önünden kadın geçerse namazı bozulur.*"⁵⁴ kavli hadisini Hz. Âişe'nin naklettiği "*Rasûlullah ben onun önünde yatarken gece namazı kılmıştır.*"⁵⁵ fiilî hadisi tahsis etmiştir.⁵⁶ Sonuçta birinci görüşü savunanlara göre Hz. Âişe'nin naklettiği fiilî hadis, kavli hadisi tamamen nesh etmiştir. İkinci görüşte olanlara göre ise sadece fiilî hadiste geçen kısmı nesh etmiştir. Ebû Şame de

⁴⁸ Alâî, *Tafsîl*, 165.

⁴⁹ Hadisler için Bk. Buhârî, "İtk", 13; Ebû Dâvûd, "Cihâd", 90.

⁵⁰ Mâlik, "Hac", 48.

⁵¹ İbn Abdilber en-Nemerî, *el-İstizkârü'l-Câmi'*, thk. Sâlim Muhammed Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421), 5/143.

⁵² Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *el-Üm* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1411), 4-253.

⁵³ Ya'kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd Ebû Yusuf, *Kitâbü'l-Harâc* (Kâhire: el-Matbaatü's-Selefiyye, 1387), 195. Tahâvî ve İbn Şâhin de ilk dönem alimlerinin tavırlarını devam ettirmiş, kavil-fiil ihtilafına değinmeden Tahâvî cem'; İbn Şâhin ise neshle ihtilafı çözmüştür. Bk. Tahâvî, *Şerhü Meâni'l-âsâr*, 5/209; Ömer b. Ahmed b. Osmân el-Bağdâdî İbn Şâhin, *Nâsihu'l-hadis ve mensûhuh*, thk. Semîr b. Emîn (Mısır: Mektebetü'l-Menâr, 1408)1/373.

⁵⁴ Müslim, "Salât", 266.

⁵⁵ Buhârî, "Sütratü'l-musallî", 15; Müslim, "Salât", 270.

⁵⁶ Muhammed b. Ali ez-Zahiri İbn Hazm, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Beyrut: Darü'l-Afâki'l-Cedide, ty), 4/54.4/55.

bu konuda İbn Hazm'ın görüşüne meyletmiş, mezhebin görüşünün ise (Şâfiî) mutlak nesh olduğunu söylemiştir. Şeybânî bu meselede kavlî ve fiilî ihtilafına değinmeden İbn Ömer'in naklettiği “*Namaz kılan kişinin önünden geçen bir şey, namazı bozamaz.*” hadisini delil getirmiş, hükmü de bu hadise göre belirlemiştir.⁵⁷ Ebû Yusuf da Hz. Âişe'nin “*Biz kadınları eşeklere benzettiniz*” şeklindeki tepkisini nakletmiş, ancak kavil ve fiil ihtilafına değinmemiştir. O da Şeybânî gibi önünden geçen bir şey sebebiyle namazın bozulmayacağına hükmetmiştir.⁵⁸ İmam Mâlik konuyla ilgili ulaşabildiği bütün rivayetleri değerlendirerek ortak bir sonuca varmış, namaz kılan kişinin önünden geçmekten başka çare yoksa geçilebileceğini bunun bir ruhsat olduğunu söylemiştir.⁵⁹ Şâfiî ise meseleyi ihtilaf açısından ele almış ancak kavlî ve fiilî bir ihtilaf olarak değerlendirmemiştir. Ona göre Hz. Âişe'nin Rasûlullah'ın önünde namaz kılıyorken uyuması, torunu Umâme'yi omzuna alarak namaz kılması rivayetleri mahfûz; kadının namaz kılan kişinin namazını bozmasını ise gayr-ı mahfuzdur.⁶⁰

Hz. Peygamber'in kendisiyle beraber yemek yiyen bir çocuğa “*Önünden ye!*” demesi⁶¹ ve daha sonra bizzat kendisinin sadece önünden yememesi⁶² ve ikinci namazından sonra nafilâ namaz kılma yasağı ve Hac esnasında Arefe günü oruç tutma meselesi⁶³ de bu konuda verilen örnekler arasındadır.⁶⁴ Ancak yapılan araştırmada ilk dönem âlimlerinin bu konularda kavil ve fiil ihtilafıyla ilgili bir görüşü tespit edilememiştir.⁶⁵ Sonuç olarak cem' ile ilgili verilen beş örneğin tamamında ilk dönem alimleri meseleye kavil ve fiilî ihtilafı olarak yaklaşmamış, iki hadisin ihtilafı olarak

⁵⁷ Şeybânî, *Muvatta*, 1/98; Şeybânî, *Asl*, 1/169.

⁵⁸ Ya'kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd Ebû Yusuf, *el-Âsâr*, thk. Ebu'l-Vefâ (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1355), 47.

⁵⁹ Mâlik, “Kasru's-salât”, 33-40.

⁶⁰ Muhammed b. İdrîs b. Abbâs Şâfiî, *İhtilâfü'l-hadis* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1410), 8/623.

⁶¹ Buhârî, “Et'ime”, 2.

⁶² Buhârî, “Et'ime”, 3.

⁶³ Müslim, “Siyâm”, 196; Müslim, “Siyâm”, 111. Bu konuda âlimlerin değerlendirmeli için bk. Mâlik, “Hac”, 133.

⁶⁴ Şeybânî, *Muvatta*, 1/129; İsmâîl b. Yahyâ b. İsmâîl Müzenî, *el-Muhtaşar* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1410/1990), 8/156.

⁶⁵ Mâlik, “Kur'ân”, 71.

⁶⁶ Buhârî, “Et'ime”, 3; Yemek hususunda ilk dönem âlimlerinin değerlendirmeleri için bk. Şâfiî, *Risâle*, 1/349; Mâlik, “Nikâh”, 51; Şeybânî, *Muvatta*, 2/546. İkinci namazından sonra kılınan nafilâ namaz hususunda mutekaddimun âlimlerin değerlendirmeleri için bk. Şeybânî, *Muvatta*, 1/86; Şeybânî, *Mebisût*, nşr. Ebû'l-Vefâ el-Afgânî (Karataş: İdâretü'l-Ulûm, ty), 1/149; Şeybânî, *el-Âsâr*, nşr. Hâlid el-Avvâd (Beyrut: Dâru'n-Nevâdir, 1429/2009), 1/169; Şeybânî, *el-Asl*, Nşr. Muhammed Boynukalın (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433/2012), 1/126; Şâfiî, *İhtilâfü'l-hadis*, 8/615; Tahâvî, *Meâni'l-âsâr*, 5/1/300-306.

değerlendirmiştir.

2. Nesh

Nesh, sonra gelen bir hükümle önceki bir hükmün kaldırılmasıdır. Daha önce de ifade edildiği gibi Ehl-i hadise göre iki hadis arasında çelişki varsa cem'den sonra uygulanacak metot neshtir. Hanefilerde ise nesh birinci sırada yer almaktadır. Hz. Peygamber'den nakledilen kavli ve fiilî hadisler arasında bir çelişki varsa ve rivayetler sıhhat açısından eşitse nesh teorisi işletilir. Bu sebeple rivayetlerin tarihlerinin tespit edilmesi zorunludur. Kavli ve fiilî hadislerden tarih açısından sonra olan nâsih, önce olan ise mensûh olur. İlk dönem âlimleri de tarih şartına büyük bir önem vermişlerdir. Konuyla ilgili verilen bütün örneklerde, sonra olan rivayetin tespiti detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Mâverdi, imam Şâfiî ve İbn Akîl el-Hanbelî'den (ö. 513/1119) "*Kavlî hadis fiilî hadisi nesh edemez*" görüşünü nakletmiştir. Zerkeşî bu durumu mezhebin zâhir görüşü olduğunu söylemiştir.⁶⁶ Ancak cumhur bu görüşü kabul etmemiştir.⁶⁷ Şâfiîlerin bir kısmına göre ise kavli ve fiilî hadisler arasında nesh cereyan edebilir.⁶⁸ Şâfiî'nin oturak namaz kılma ve diğer konularda neshi kabul ettiği nettir.⁶⁹ Bu sebeple onun kavli ve fiilî arasında neshi kabul ettiği söylenebilir.

Neshin uygulanması için nesh için gerekli olan bütün şartların ve rivayetlerin zamanlarının bilinmesi gerekir. Bunun yanında terâhî ve temekkünün şart olup olmadığı ise tartışmalı bir hususdur. Henüz emre uyma imkânı bulunmadan eski hükmün nesh edilmesini (temekkün) kabul edenler (Şâfiiler, Ehl-i hadise) fiilî kavildan hemen sonra olmasını da (taakkub) nesh olarak görür. Temekkün olmadan nesh olmaz diyen Mutezile ve Hanefiler, bu konuyu nesh olarak görmezler. Bu durumda fiilî Hz. Peygamber'e has fiilî olarak kabul edilir.⁷⁰ Bunların dışındaki usulcüler için ise bu durumda nesh caizdir.⁷¹ Ebû Şame ise fiilî hadisin sonra olmasında terâhî halini gözetmiştir. Ona göre terâhî olduktan sonra fiilî hadis, kavli hadisi nesh edebilir. Bundan tek bir durum müstesnadır. O da fiilî hadiste teessînin olmamasıdır. Çünkü bu durumda ümmet açısından bir çelişkidenden söz edilmez.⁷² Görüldüğü gibi önceleri tarihen önce-sonra olma şeklinde tartışılan husus, Cessâs, Ebû Hüseyin el-Basrî vasıtasıyla temekkün ve terâhî

⁶⁶ Bedreddin ez-Zerkeşî, *el-Baḥrû'l-muḥîṭ fi uşûli'l-fıkh* (Mısır: Dâru'l-Ketbî, 1414), 5/283.

⁶⁷ Şevkânî, *İrşâdü'l-fuhûl* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1419), 2/72.

⁶⁸ Ebû İshâk Şîrâzî, *el-Lüma'*, 1/59.

⁶⁹ Şâfiî, *er-Risâle*, 251.

⁷⁰ Ebû Hüseyin el-Basrî, *Mu'temed*, 1/360; Cassâs, *Fusûl*, 1/333, Ebû Şame, *Muhakkak*, 534.

⁷¹ Aşkar, *Ef'âlu'r-Resûl*, 2/202.

⁷² Ebû Şame, *Muhakkak*, 533.

ismiyle daha detaylı bir halde tartışılmaya devam etmiştir.

a. Fiilî Hadisin Sonra Olması

Kavlî hadis önce fiilî hadis sonra olursa ya neshe veya da tahsise delalet eder. Neshe delalet etmesinin örneği ihrama girerken koku sürme meselesidir. Hz. Peygamber'e "İhrama girerken koku sürülür mü?" diyen kişiye "Üzerindeki kokuyu gider cübbeni çıkar..." demiştir.⁷³ Hz. Âişe ise Rasûlullah'ın veda haccında önceden sürdüğü kokuyu gidermeden ihrama girdiğini söylemiştir.⁷⁴ Ebû Hanîfe ve Şâfiî'ye göre Hz. Peygamber'in ihrama girmeden önce koku sürmesi, bedeviye söylediği "kokuyu izale et" sözünü nesh etmiştir. Şâfiî burada meseleyi iki ihtilaflı hadis şeklinde değerlendirmiş, Hz. Âişe rivayetinin tarih olarak sonra olduğunu net bir şekilde ortaya koymuş, kavil ve fiil ihtilafıyla ilgili bir yorumda bulunmamıştır.⁷⁵ İmam Mâlik ve Şeybânî, kokudan sonra gusül alırsa caiz; yoksa değildir demiştir.⁷⁶ Alâî ise Şeybânî ve Mâlik'in savunduğu hususu doğru kabul eder. Zira ona göre Hz. Peygamber'in kavli hadisi ümmeti bağlar, fiilî ise kendisine mahsus olabilir. Bu sebeple fiil ile kavil arasında ihtilaf yoktur.⁷⁷ Ancak şunu hemen vurgulayalım ki Mâlik ve Şeybânî meseleyi bu şekilde açıklamamıştır. Onlar koku sürünüp ihrama giren Kesîr b. Salt'ı uyaran Hz. Ömer'in fiilini esas alarak bu sonuca varmışlar, kavil ve fiil ihtilafından bahsetmemişlerdir. Bu konuda bir başka görüş de Kerhî'ye aittir. Ona göre fiilî'nin bir defa yapılmış olması o fiilin Hz. Peygamber'e mahsus olmasını gerektirir. Bu sebeple tekrarı olmayan fiil, Rasûlullah'a has olur.⁷⁸

Fiilî'nin sonra olup kavli hadisi nesh ettiğiyle ilgili bir diğer örnek ise Hz. Peygamber'in, oturan kişinin ayakta olanlara imamlık yapmasını yasakladıktan sonra vefat etmeden önceki hastalığında oturarak imamlık yapmasıdır.⁷⁹ Mezhepler bu konuda mutlak neshi savunmuştur. Şeybânî bu meselede neshi tercih etmiştir.⁸⁰ Mâlik ise her iki rivayeti de vermiş, ancak konuyla ilgili net bir şey söylememiştir. Fakat mezhebin görüşü nesh olduğu seklindedir.⁸¹ Şâfiî ise meseleyi iki hadisin ihtilafı olarak görmüş; oturarak namaz kıldıran imamın arkasında oturarak namaz kılmanın Hz.

⁷³ Buhârî, "Hac", 16; Müslim, "Hac", 9.

⁷⁴ Buhârî, "Gusul", 12; Müslim, "Hac", 33.

⁷⁵ Mâlik, "Hac", 21; Şeybânî, *Muvatta'* 1/140; Şâfiî, *İhtilâfü'l-hadîs*, 8/654.

⁷⁶ Mâlik, "Hac", 21; Şeybânî, *Muvatta'* 1/140;

⁷⁷ Alâî, *Tafsîl*, 160.

⁷⁸ Alâî, *Tafsîl*, 82; Aşkar, *Ef'âlü'r-Rasûl*, 2/190.

⁷⁹ Buhârî, "Kitâbü'l-Cemâa ve'l-İmâm", 39; Müslim, "Salât", 21.

⁸⁰ Şeybânî, *Muvatta'*, 1/71.

⁸¹ İbn Abdilber, *İstizkâr*, 2/175.

Peygamber'in sünnetiyle nesh edildiğini söylemiştir.⁸² *مَنْ شُوِّحَ بِسُنَّتِهِ* Ona göre "Benden sonra kimse oturarak namaz kıldırmasın." hadisi münkatı olup, hüccet olamaz.⁸³ Şâfiî'nin burada sünneti fiil yerine kullandığı söylenebilir. En azından sünnetin delilinin fiilî bir hadis olduğu iddia edilebilir. Ayrıca o bu konuda nâsih olan rivayetin Hz. Peygamber'in son kıldığı namaz olmasından hareketle bu fiilî nesh olarak yorumlamıştır.⁸⁴

Fiilî hadisin kavli hadisi neshi konusunda örnek olarak verilen ve dipnotta zikredilen beş farkı konuyla ilgili hadislerin hiçbirinde ilk dönem âlimleri kavil ile fiil ihtilafından bahsetmemiştir.⁸⁵ Bu olaylardan sadece bir tanesinde imam Şâfiî, sünnetin nâsih olduğunu söylemiştir. Muhtemelen onun kullandığı bu ifade sonraki dönem âlimler tarafından fiilin nâsih olması şeklinde anlaşılmış, diğer örneklerde bu şekilde yorumlanmıştır.

b. Kavli Hadisin Sonra Olması

Alâî'nin kavli hadisin fiilî hadisi nesh etmesine dair verdiği örnek, Uranîler hadisesidir. Hz. Peygamber, Müslüman çobanların el ve ayaklarını çaprazlama kesen, gözlerini oyup, kulaklarını keserek öldüren canilere kısas uygulamıştır.⁸⁶ Daha sonra ise Hz. Peygamber, müslü yapararak öldürmeyi yasaklamıştır.⁸⁷ Buhârî hadisleri zikrettiği yerlerde çelişki ile ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır. İbn Kuteybe, Hz. Peygamber'in verdiği cezanın had ayetlerinden önce olduğunu ifade ederek, Rasûlullah'ın (SAV) had

⁸² Şâfiî, *İhtilâfî'l-hadîs*, 8/609.

⁸³ Şâfiî, *Risâle*, 255.

⁸⁴ Alâî, imam Şâfiî'nin hacamat konusunda fiilî hadisin kavli hadisi nesh ettiğini söylediğini iddia etmiştir. Ancak biz Şâfiî'nin böyle bir ifadesini tespit edilememiştir. O "*Tarihi sonra olan hadis öncekini nesh etmiştir.*" demiştir. bk. Şâfiî, *İhtilâfî'l-hadîs*, 8-640; Şâfiî, *el-Ûm*, 2/106. Konuyla ilgili diğer müctehidler de kavil ve fiil ihtilafından bahsetmemişlerdir. bk. Şeybânî, *Asl*, 2/146; İbn Şâhîn, *Nâsihü'l-hadîs*, 1/338.

⁸⁵ *Ateşte pişmiş şeylerden ötürü abdest alın* kavli hadisinin *Rasûlullah (SAV) et yedi fakat abdest almadı* fiili rivayetleriyle nesh edildiği de iddia edilmiştir. Ancak müctehit imamların değerlendirmelerinde kavil ile fiil ihtilafına değinilmemiştir. Konunun detayları için bk. Ebû Yusuf, *Âsâr*, 1/9; Şeybânî, *Âsâr*, 1/56; Mâlik, "Tahâre", 19; Müzeni, *Muhtasar*, 8/96; Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Te'vîlu muhtelifi'l-hadîs* (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1999), 1/203. "*İçki içene had vurun, aynı suçu dördüncü kez yaparsa öldürün*" dedikten sonra dördüncü kez içki içen birisini öldürmeyip, had cezası uygulamayışı hakkında hadisler için bk. Ebû Dâvûd, "Hudûd", 37; Tirmizî, "Hudûd", 15; Ebû Dâvûd, "Hudûd", 37; Tirmizî, "Hudûd", 15. İlk dönem âlimlerinin bu konuyla ilgili değerlendirmeleri için bk. -Şâfiî, *el-Ûm*, 1/158; Şâfiî, *İhtilâfî'l-hadîs*, 8/643; Tahâvî, *Şerhü meâni'l-âsâr*, 3/161; İbn Şâhîn, *Nâsilü'l-hadîs*, 1/404; İbn Kuteybe, *Te'vîlu muhtelifi'l-hadîs*, 158; Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî İbn Hazm, *el-Muḥallâ bi'l-âsâr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts), 12/373.

⁸⁶ Buhârî, "Kitâbü'l-muhâribîn", 1.

⁸⁷ Buhârî, "Megâzî", 34.

ayetlerinden sonra ise musleyi yasakladığını ifade etmiştir.⁸⁸ Şâfiî, Tahâvî ve İbn Şahin de benzer açıklamalar yapmıştır.⁸⁹ Şeybânî ise müslenin yasak olduğunu söylemekle yetinmiş ihtilafa değinmemiştir.⁹⁰ İbnü'l-Cevzi ise verilen cezayı kısas olarak değerlendirmiştir.⁹¹ Görüldüğü gibi ilk dönem âlimleri meseleyi iki hadisin ihtilafı olarak değerlendirmiş, fiil ile kavlin ihtilafına değinmemiştir.

c. Fiilî ve Kavli hadisin tarihinin tespit edilememesi

Fiilî ve kavli hadis ihtilaf ettiği durumda eğer tarih bilinmiyorsa nesh uygulanamaz. Ebü't-Tayyib Tâhir b. Abdillâh b. Tâhir et-Taberî (ö. 450/1058) ve bazı Şâfiîler, tarihin bilinmediği durumlarda fiilî hadisin tercih edilmesini önermişlerdir.⁹² İbn Hazm ise detaylı bilgi veren rivayeti tercih etmiştir. Bu sebeple ona göre "Ayakta su içme"⁹³, "Bacak bacak üstüne atarak uyuma"⁹⁴, "Toplu yemek yerken önünden yeme"⁹⁵ gibi durumlarda detaylı bilgi veren kavli hadis tercih edilmelidir.⁹⁶

Cessâs, Ebû Hüseyin el-Basrî (ö. 436/1044), Şîrâzî (ö. 476/1083), İbn Hazm (ö. 456/1064), Râzî (ö. 606/1210), Âmidî (ö. 631/1233), İbn Hâcib (ö. 646/1249) Ebû Şâme ve İbn Hümâm (ö. 861/1457) ise tarihin bilinmemesi durumunda kavli hadisin tercih edilmesi gerektiğini söylemişlerdir.⁹⁷ Çünkü kavli fiilden daha güçlüdür. Ayrıca kavli hadis, doğrudan ümmeti kapsar. Fiilî hadis ise kavli hadisten sonraki bir döneme ait olduğunda ümmeti kapsar.⁹⁸ Ebû Şâme ise kavli hadisin ortaya koyduğu hükmün yakînî olduğunu, fiilin hadisin bu hükmü oradan kaldırmasının ise şüpheli olduğunu iddia etmiştir.⁹⁹

Âmidî ile İbn Hâcib, Hz. Peygamber'in fiilinin tekerrür etmesi, teessînin olması ve kavli hadisin Rasûlullah'a mı yoksa ümmete mi has

⁸⁸ İbn Kuteybe, *Te'vîlu muhtelifi'l-hadîs*, 246.

⁸⁹ eş-Şâfiî, *el-Üm*, 4/259; Tahâvî, *Şerhü Meâni'l-âsâr*, 5/3/180; İbn Şâhîn, *Nâsihu'l-hadîs*, 1/423.

⁹⁰ Şeybânî, *Asl*, 7/438.

⁹¹ Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî İbn Hacer, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Şahîhi'l-Buhârî*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379), 1/341.

⁹² Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhîr*, 6/52.

⁹³ Buhârî, "Eşribe", 15.

⁹⁴ Buhârî, "Hac", 75.

⁹⁵ Buhârî, "Et'ime", 1.

⁹⁶ İbn Hazm, *el-İhkâm*, 4/54.

⁹⁷ Ebû Şâme, *Muhakkak*, 508; İbn Emîru'l-Hâc, *et-Takrîr ve't-tahbîr*, (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1403/1983), 3/14; Aşkar, *Ef'âlü'r-Rasûl*, 2/203.

⁹⁸ Fahrüddîn er-Râzî, *el-Maḥşûl*, thk. Taha Câbir Feyyâz (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1418/1997), 3/258.

⁹⁹ Ebû Şâme, *Muhakkak*, 504.

olduğunun tespit edilmesi gerektiğini söyleyerek kendinden öncekilerde olmayan bir şart ortaya koymuşlardır.¹⁰⁰ Âmidî her iki durumda da kavlî hadisi seçerek kendinden öncekilerin kabulünü esas almışken; İbn Hâcib (ö. 646/1249) ise fiilî Hz. Peygamber tarafından birden çok yapıldığına dair delil olması ve kavlî hadisin Hz. Peygamber'e has olması durumunda tevakkufu tercih etmiştir.¹⁰¹

Bâkillânî ve Gazzâlî tarihin bilinmediği durumlarda tevakkuf etmek gerektiğini söylemişlerdir.¹⁰²

Gazzâlî'ye göre Hz. Peygamber'in beşinci defa hırsızlık yapmanı öldürün hadisi ile beşinci defa çalan bir kişi getirildiğinde onu öldürmemesi bu durumun örneğidir.¹⁰³ Gazzâlî buradaki hadislerin tarihlerinin tespit edilemediğinden hareketle bu konuda tevakkuf etmeyi önermektedir. Ona göre söz, bizatihi beyân olması sebebiyle fiilden üstündür. Ancak burada harici sebeple beyân olma özelliği kazanmış fiil söz konusudur. Harici delille beyân olma özelliğini elde eden fiil ise sözden (bizatihi beyân olan) geri olmaz.¹⁰⁴ Ancak Gazzâlî'nin bahsettiği hadis münker bir rivayettir.¹⁰⁵ Aynı meseleyi ele alan Serahsî ise Hz. Ali'nin fiilinden hareket ederek, beşinci defa çalanın öldürülmeyeceği sonucuna varmıştır.¹⁰⁶ Hanefi ve Hanbelilerde bu durumda öldürme cezası uygulanmaz. Mâlik ve Şâfiî de ise tazir cezası uygulanır.¹⁰⁷

Bu konuyla ilgili örnek Hz. Peygamber'in bir çocuğa aynı kaptan yemek yerken "Önüden ye!" demesidir.¹⁰⁸ Bu konuyla ilgili Enes'ten gelen rivayette ise Hz. Peygamber insanlarla birlikte kabak yemeği yerken, tabağın içerisinde olan kabakları alıp yediği nakledilmiştir.¹⁰⁹ Buhârî bu rivayetleri peş peşe vermiş, aradaki ihtilafla ilgili bir açıklama yapmamıştır. Ancak o Hz.

¹⁰⁰ Alâî, *Tafsîl*, 104.

¹⁰¹ İcâbî, *Şerhu Muhtasari'l-muntehâ*, 2/306. Ancak Âmidî, cünüp olarak sabahlayan kişinin oruç tutması hususunda tespit ettiği usule aykırı bir tercih yapmıştır. Bk. Âmidî, *el-İhkâm*, 4/240. Bu meselede de ilk dönem âlimlerinin kavil ve fiil ihtilafına dair bir değerlendirmeleri tespit edilememiştir. Bk. Mâlik, "Sıyâm", 11; Şeybânî, *Muvatta'*, 1/123; Şâfiî, *İhtilâfû'l-hadis*, 8/640; Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb*, thk. Abdulazîm Mahmûd (Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 1428), 4/20; Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb Hattâbî, *Me'âlimü's-Sünen* (Habep: Matbaatü'l-İmiyye, 1351), 2/115.

¹⁰² Ebû Şâme, *Muhakkak*, 509.

¹⁰³ Ebû Dâvûd, "Hudûd", 20.

¹⁰⁴ Gazzâlî, *Müstaşfâ*, 1/280.

¹⁰⁵ İbn Rüşd, *Bidâye*, 4/236.

¹⁰⁶ Serahsî, *Mebûsât*, 9/168.

¹⁰⁷ Tahâvî, *Şerhü meâni'l-âsâr*, 3/161; Nevevî, *Mecmû*, 20/97; İbn Rüşd, *Bidâye*, 4/236.

¹⁰⁸ Buhârî, "Etime", 1.

¹⁰⁹ Buhârî, "Etime", 6.

Peygamber'in sadece önünden yemediği rivayetini naklettiği başlıkta yemekte bulunanlar kerih görmediği müddetçe kaydını koymuştur. Böylece ona göre mesele cem' metoduyla çözülmüş olmaktadır. Şâfiî meseleyi doğrudan ele almamış bağlantılı bir konuyu işlerken değinmiş ancak bir ihtilafı bahsetmemiştir.¹¹⁰

Hız. Peygamber bacak bacak üstüne atarak yatmasını yasakladıktan sonra ¹¹¹ yasakladığı şekilde yattığı¹¹² ve ayakta su içmeyi yasakladıktan sonra ayakta su içtiğine dair rivayetler bulunmaktadır.¹¹³ Yapılan araştırmada ilk dönem imamlarının kavil ve fiil ihtilafına dair bir yorumları tespit edilemediği gibi vaktin tespit edilemediği şeklinde bir açıklamalarına da rastlanmamıştır. Sonuç olarak ilk dönem âlimleri fiilî hadisin sonra olmasına örnek olarak verilen beş durumdan hiçbirinde meseleyi kavil ve fiil ihtilafı olarak ele almamıştır.

3. Tercih

Kavil ve fiil ihtilafında çelişkiyi ortadan kaldırma yöntemlerinden bir diğeri tercihtir. Rivayetlerin arası cemedilememiş veya neshe gidilememişse rivayetlerden biri tercih edilmektedir.¹¹⁴ Araştırmamız neticesinde vardığımız sonuca göre özellikle müteahhirûn âlimleri, fiilî hadise karşı daha güçlü olmasından ötürü kavilî hadisi tercih edilebilmektedir. Ancak bu husus ilk dönem âlimleri için yaygın olarak kullanılmamaktadır.

Konuya giriş yapmadan önce İslâm âlimlerinin genel olarak kavilî ve fiilî hadislerden hangisini daha üstün gördükleri konusunu inceleme faydadan hali değildir. Cumhur ulema kavilî hadisin fiilî hadisten üstün olduğunu söylemişlerdir. Kavilî hadisin fiilî hadisten üstün olduğunu iddia edenler konuyla ilgili birtakım gerekçeler ileri sürmüşlerdir. Bu deliller şu şekilde özetlenebilir. Kavilî hadis başka bir delile ihtiyaç hissetmeden vasıtasız bir şekilde medlûle işaret ederken, fiilî hadisin delaleti bizzat kendisiyle oluşmaz. Fiilî delil olup olmadığında şüphe olduğu halde kavil hakkında böyle bir şüphe yoktur. Fiil ile amel prensip olarak kabul edilirse

¹¹⁰ Şâfiî, *Üm*, 7/306.

¹¹¹ Müslim, "Libâs", 74.

¹¹² Buhârî, "Ebvâbü's-salât", 51.

¹¹³ Müslim, "Libâs", 74; Buhârî, "Ebvâbü's-salât", 51. Yatma yasağıyla rivayetler konusunda kavil ve fiil ihtilafına dair herhangi bir değerlendirme tespit edilememiştir. Bk. Mâlik, "Kasru's-salât", 87; Şeybânî, *Muvatta'*, 1/339; Tahâvî, *Şerhü meâni'l-âsâr*, 4/279. Ayakta su içme yasağında da kavil ile fiil ihtilafına dair bir yorum tespit edilememiştir. Bk. İbn Kuteybe, *Te'vîl*, 469; Tahâvî, *Şerhü meâni'l-âsâr*, 4/274.

¹¹⁴ Şâfiî, *Risâle*, 1/216; Cessâs, *Fusûl*, 3/167; Ali b. Muhammed el-Pezdevî, *Usûlu Pezdevî* (Karataş: ty) 1/208; İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar fî tavzihi Nuhbeti'l-fiker* (Riyad: Matbaatu's-Sefîr, 1422), 97. Çakan, *Hadislerde Görülen İhtilaf*, 196.

bu durum kavli hadisın küllî olarak iptal edilmesine götürür. Ancak kavli hadis esas alınırsa fiil Hz. Peygamber'e mahsus olma gibi birtakım prensiplere hamledilebilir.¹¹⁵ İbn Hazm da cumhura katılmakla birlikte ona beyân için olan fiilî hadisler, (namazın nasıl kılınacağını beyân eden fiilî hadisler gibi) kavli hadisler gibidir.¹¹⁶

Kavli hadisın fiilden üstün olduğunu ilk defa dillendirenlerden biri Şeybânî'dir. O, "*Kavil, vucûba delalet etmede fiilden üstündür*" demiştir. Ancak o bunu genel geçer bir kaide olarak değil, Mina'dan Mekke'ye dönerken Muarres (Muhassab) isimli yerde konaklama konusunda fikirlerine katılmadığı imam Mâlik'e cevap verirken söylemiştir.¹¹⁷

Fiilî hadisın daha güçlü olduğunu iddia edenler ise fiilî hadisle kavli hadisın örf ve şer' açısından manasının netleştirildiğini iddia ederler. Onlara göre Hz. Peygamber'in "*Namazı benim kıldığım gibi kılın*" ifadesi sünnetin (fiilî hadisın) kavli hadisleri ve Kur'ân'ı nasıl beyân ettiğini gösterir.¹¹⁸ Mâlikîlerden İbn Huveyz Mindâd (ö. 390) bu görüştedir. Onun bu konudaki delili Hudeybiye anlaşmasında sahâbîlerin Hz. Peygamber'in sözüne rağmen ihramdan çıkmamaları sonrasında Hz. Peygamber'in ihramdan çıktığını görmeleri sebebiyle ihramdan çıkmalarıdır.¹¹⁹ Aslında ihtilaf olduğunda bir rivayet sadece kavli veya fiilî olduğundan hareket ederek tercih yapmak doğru bir yaklaşım değildir. Mutekaddimûn alimleri de böyle bir yol takip etmemiş, konuyla ilgili bütün delilleri bir araya getirerek, genel değerlendirme ile sonuca varmışlardır.

Kavil ile fiil ihtilafının tercih ile çözüldüğü durumun örneği Cessâs'a göre kibleye yönelerek abdest bozma meselesidir. Ebû Eyyub el-Ensârî, Hz. Peygamber'in def-i hacet esnasında yüzünü ve sırtını kibleye çevirmeyi yasakladığını nakletmiştir. Hatta o Şam'a geldiğinde tuvaletlerin kibleye yönelik olduğunu görünce yönünü değiştirerek def-i hâcet yapmış ve Allah'a

¹¹⁵ Alâî, *Tafsîl*, 106.

¹¹⁶ İbn Hazm, *el-İhkâm*, 4/41-45. Ancak İbn Hazm, benzer bir konu olan ayakta su içme hususunda kavli olan yasaklayıcı rivayetleri fazla hüküm içermeleri sebebiyle tercih etmiştir. bk. İbn Hazm, *el-İhkâm*, 4/54. Bu konuda diğer alimler de kavil ile fiil ihtilafından bahsetmemişlerdir. Krş. Şeybânî, *Âsâr*, 2/699; İbn Kuteybe, *Te'vil*, 469; İbn Şâhîn, *Nâsiru'l-hadis*, 432.

¹¹⁷ Şeybânî, *el-Hucce*, 2/477. İbn Abdilber, Mâlik'e göre burada namaz kılmanın vacib olmadığını, ancak Kufelilerden daha tekitli bir şekilde bu meseleye yaklaştıklarını söylemiştir. Bk. İbn Abdilber, *İstizkâr*, 4/340. Konuyla ilgili Buhârî ve Şâfiî'in kavil fiil ihtilafına dair herhangi bir beyanı bulunamamıştır. Bk. Buhârî, Hac, "146"; Ahmet b. Hanbel, Müsned, 40/171; Şâfiî, *Üm*, 7/261.

¹¹⁸ Alâî, *Tafsîl*, 106.

¹¹⁹ İbn Hazm, *el-İhkâm*, 4/41.

istiğfarda bulunmuştur.¹²⁰ İbn Ömer ise Hz. Peygamber'in Kible'ye yönelerek def-i hacet ettiğini gördüğünü nakletmiştir.¹²¹ Görüldüğü gibi kavli hadis ile fiilî hadis birbiriyle çelişmektedir. Ebû Hanîfe, Şeybânî ve Ebû Yusuf abdest bozarken kibleye dönmeyi yasaklayan kavli hadisi tercih etmiştir. Onlara göre bina içlerinde de dışarıda da abdest bozarken kibleye dönmek yasaklanmıştır. Cessâs'a göre buradaki tercihin sebebi rivayetin kavli olmasıdır.¹²²

Şâfiî, Mâlik, Şeybânî, İbn Kuteybe her iki hadisi de nakletmiş ancak kavil ile fiil ihtilafından bahsetmemiş, birbiriyle çelişen iki hadis gibi yorumlamışlardır.¹²³ Ebû Hüseyin el-Basrî'ye göre imam Şâfiî meseleyi fiil ile tahsis olarak görür. Ancak Şâfiî *İhtilâfü'l-hadis* ile *Risâle*'de böyle bir ifade kullanmamış, hadisin hadisi tahsisinden bahsetmiştir.¹²⁴ Buhârî'nin kullandığı başlıktan Şâfiî'ye benzer bir yol izlediği anlaşılmaktadır.¹²⁵ Meseleyi geniş bir şekilde ele alan Tahâvî, nesh ve cem' metodlarından bahsetmiş, ancak kavli ve fiil ihtilaf konusuna değinmemiştir.¹²⁶ Gazzâlî¹²⁷ ve Râzi, meseleyi fiil ile kavil ihtilafı bağlamında ele almıştır.¹²⁸ Razi sonrasında yazılan eserlerde mesele genellikle fiilî ve kavli hadis ihtilafı olarak değerlendirilmiştir.¹²⁹

Ebû Hüseyin el-Basrî ve Râzi bu konuda iki ayrı görüş daha ifade etmişlerdir. Bunlardan ilkinde göre Hz. Peygamber'in fiilî Rasûlullah (SAV) 'a hastır. Ümmeti bağlamaz. Yasak ise mutlak olarak kalmalıdır. Buna göre Hz. Peygamber, kavli hadiste ifade ettiği genel hükme dahil değildir. Veya da Rasûlullah (SAV) hükme dahildir ancak fiilî hadisin sadece Hz. Peygamber'e mahsus olması, bu fiilî hadisin hükmünü umumileştirerek ümmete sirayet ettirmeden daha evladır. Kerhî de bu görüştedir.¹³⁰

¹²⁰ Buhârî, "Kible", 2.

¹²¹ Buhârî, "Vudû", 14.

¹²² Leknevî, *en-Nâfiu'l-kebîr şerhu'l-Câimi's-sağîr*, 1/82; Cessâs, *Şerhu Muhtasarı't-Tahâvî*, 8/521.

¹²³ Mâlik, "Kible", 1-3; Şâfiî, *İhtilâfü'l-hadis*, 8, 617; Şâfiî, *Risâle*, 243-244; Şeybânî, *el-Câmiu's-sağîr*, 1/82; İbn Kuteybe, *Te'vîlu muhtelifi'l-hadis*, 1/148; İbn Abdilber, *İstizkâr*, 2/440-447.

¹²⁴ Ebû'l-Hüseyin el-Basrî, *el-Mu'temed*, 1/361; Krş. Şâfiî, *er-Risâle*, 166-168; Şâfiî, *İhtilâfü'l-hadis*, 8, 617;

¹²⁵ Buhârî, "Vudû", 11.

¹²⁶ Tahâvî, *Meâni'l-âsâr*, 5/4/232-234.

¹²⁷ Gazzâlî, *Müstasfâ*, 1-246.

¹²⁸ Râzî, *Mahsûl*, 3/259.

¹²⁹ Krş. İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 1/420.; Keşmîrî, *el-Arfü's-şezî*, 1/118; Mübarekpûrî, *Tuhfe*, 2/75.

¹³⁰ Aşkar, *Ef'âlu'r-Resûl ve delâletuha ale'l-ahkâmi's-şer'iyye*, 2/190.

Ebû Şâme ise (ö. 665/1267) daha farklı bir yol tercih etmiştir. Ona göre kibleye dönmeyi yasaklayan kavli hadis, Hz. Peygamber'i kapsamamaktadır. Bu sebeple fiilî hadis, Hz. Peygamber'e has olabilir. Ancak Hz. Peygamber'e uymaya (teessî) delalet edecek delilin olmamasından ötürü çelişki ümmet hakkında düşünülebilir. Hz. Peygamber'e uyma, bilinen ve görünen durumlarda geçerlidir. İbn Ömer'in görmesinde olduğu gibi tesadüfe dayanan durumlarda geçerli olmaz. Çünkü Hz. Peygamber, İbn Ömer'in gördüğü fiille bir durumu açıklamayı (beyân) gözetmemiştir. Bu sebeple açıklama kastı olmayan fiilden beyân çıkarmak doğru değildir. Şu hâlde Hz. Peygamber'in bu fiilî yapması (bina içinde kibleye yönelerek abdest bozması) kendisi için caiz olduğunu göstermek içindir.¹³¹

Alâî de (ö. 761/1359) cumhurun görüşünü benimsemiş, Ebû Şâme'nin "*Kavli hadisteki yasağa Hz. Peygamber dahil değildir.*" görüşüne katılmamıştır. Çünkü bina içlerinde Kâbe'ye yönelme ruhsattır. Açık alanlarda kibleye yönelme yasağı ise Kâbe'ye tazim ve ikram cihetiyledir. Bu sebeple tazim ve kurbet kastıyla yapılan fiillerin Hz. Peygamber'e has olması hakkında sahîh bir rivayet yoktur. Ayrıca Ahmed b. Hanbel ve İbn Mâce'nin naklettiği bir hadiste Hz. Peygamber, kibleye karşı sırtlarını dönerek oturmak istemeyen bir topluluğu haber aldığında "*Benim abdest bozmak üzere oturduğum yeri Kible'ye döndürün*" buyurmuştur.¹³² Bu ifade de yasağın bina içlerini kapsamadığını göstermektedir.¹³³

Görüldüğü gibi ilk dönem âlimleri meseleyi kavil ve fiil ihtilafı şeklinde değerlendirmemiştir. Ebû Hanîfe, Mâlik, Şeybânî Buhârî ve Şâfiî meseleyi iki hadisin ihtilafı şeklinde görmüş, Hanefiler tercih Şâfiîler ise cem' metodunu kullanarak ihtilafı çözmüşlerdir. 4. asır âlimleri Cessâs Ebû Hüseyin el-Basrî ise meseleyi kavil ve fiil ihtilafı şeklinde yorumlamıştır. Bu asırdan sonraki âlimler ise meseleyi kavil ve fiil ihtilafı çerçevesinde değerlendirmiş, konunun detaylarını tespit etmeye gayret göstermişlerdir. Örneğin Ebû Hüseyin el-Basrî ve Râzi fiilin ümmete mi yoksa Rasûlullah'a mı ait olduğunu tartışarak, teessî konusunu gündeme getirmişlerdir.

4. Tevakkuf

Durmak, hareket etmemek, beklemek manalarına gelen va-ka-fa kökünden türeyen tevakkuf, çelişki halledilinceye kadar her iki hadisle de

¹³¹ Ebû Şâme, *Muhakkak*, 497-498.

¹³² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 43/32; İbn Mâce, "Tahâret", 18.

¹³³ Alâî, *Tafsîlü'l-icmâl*, 84-86.

amel etmeyip beklemeyi ifade eder.¹³⁴ Tariften de anlaşılacağı gibi cem', nesh tercih gibi metotlarla çözüm bulunamayan ihtilafli hadislerin her ikisiyle de amel etmeme manasına gelmektedir. Bu sebeple kaynaklarda örnekleri sınırlı sayıdadır. Üstelik bir âlim tarafından konuya örnek olarak verilen hadislerle ilgili başka alimler diğer yollardan birini kullanarak ihtilafı halledebilmişlerdir. Bu sebeple konuyla ilgili örnek vermemeyi uygun gördük. Örneğin daha önceden de zikredildiği gibi Gazzâlî'nin konuya örnek olarak verdiği "Beşinci defa hırsızlık yapanı öldürün" kavli rivayet ile Hz. Peygamber'in beşinci defa hırsızlık yapan bir kişi getirildiğinde öldürmemesi ilgili fiilî rivayet arasındaki ihtilaf, diğer alimler tarafından başka metotlarla halledilmiştir.

Fiil ve kavil ihtilafında tevakkuf, farklı konularla ilgili olarak gündeme gelmiştir. Bunlardan ilki Hz. Peygamber'in beyan için olmayan fiilleriyle ilgilidir. Rasûlullah'ın beyan için olmayan fiilleri, İbn Süreyc ve Ebû Ali b. Ebî Hureyre ve Mutezile'den bir gruba göre vucûba delalet edebilir. Bu fiiller Hanefilere göre nedbe, Mâlik ve Şâfiî'ye göre ise ibâhaya delalet eder. Alimlerin bir kısmı ise bu durumda tekavvufu tercih etmiştir.¹³⁵ Tevakkufun işletildiği bir diğer husus ise umum ifade eden kavli bir hadisin fiilî bir hadisle tahsisi konusudur. Bu hususta usulcülerin çoğu fiilî hadisin kavli hadisi tahsis edebileceğini savunurken; Âmidî ve Kadı Abdulcebbar (ö. 415/1025) tevakkufu tercih etmiştir. Fiilî ve Kavli hadisin ihtilaf edip, tarihin de bilinmemesi durumunda da Bâkillânî ve Gazzâlî çözüm için tevakkuf metodunu kullanmışlardır. İbn Hâcib ise fiilî Hz. Peygamber tarafından birden çok yapıldığına dair delil olması ve kavli hadisin Hz. Peygamber'e has olması durumunda tevakkufu tercih etmiştir.¹³⁶

Sonuç

Rasûlullah'tan nakledilen fiillerin sözlerden farklı olduğu bilinen bir husustur. Her şeyden öne fiil, sahâbe tarafından kelime kalıplarına dökülür. Üstelik sahâbenin gördüğü olayı eksik görmesi ihtimali de mevcuttur. Aynı şekilde fiilin Rasûlullah'a has olması da söz konusudur. Bütün bunlar fiilin söz karşısındaki dezavantajları olarak isimlendirilebilir. Müslümanlar bu durumu sahâbe döneminden itibaren fark etmiş, fiillerin anlaşılması için farklı bir usul geliştirmeye çalışmışlardır. Örneğin Rasûlullah'ın bazı fiillerinin kendine has olduğu, ümmeti bağlamadığı, yaratılışla ilgili fiillerin

¹³⁴ İbn Hacer, *Nüzhetü'n-nazar* 224; Osman Demir, "Tevakkuf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/579.

¹³⁵ 1411/1991) 37.

¹³⁵ Cüveynî, *el-Burhân*, 1/183-184. Âmidî, *İhkâm*, 11/174.

¹³⁶ Ebû Şâme, *Muhakkak*, 509; İcâbî, *Şerhu Muhtasari'l-müntehâ*, 2/306.

ümme için bir sorumluluk doğurmadığı sahabenin bir kısmı tarafından tespit edilmiştir. Sahâbe tarafından yapılan bu tespitler, fakih ve muhaddisler tarafından olduğu gibi kabul edilmiş, fiilîn beyân için olması şeklinde ifade edilmiştir. 4. asırdan itibaren ise, fıkıh usulü ilminin gelişimine paralel olarak Hz. Peygamber'in fiilleriyle ilgili usul de gelişim göstermiştir. Fiiller, daha çok bir hükme delalet etme yönüyle ele alındığı için mezkûr dönemde ve sonrasında hadis usulü eserlerinde müstakil bir başlık altında incelenmemiş, mesele fıkıh usulüne havale edilmiştir.

İlk dönem âlimlerinin fiilîn beyân için olması şeklinde ifade edilen öz usulleri, 4. Asırdan sonra gelişme göstermiştir. Cessâs, fiilîn teessî için olması gerektiğini ifade etmişken; Kerhî ise fiilîn bir defa yapılmasını yeterli görmeyerek tekerrür etmesi gerektiğini söylemiştir. Gazzâlî ise fiilîn karineyle desteklenmesi gerektiğini savunmuştur. Fiilî hadisin kavli hadisi nesh veya tahsis etmesi hususu ise, Cessâs ve Ebû Hüseyin el-Basrî'nin fiille ilgili temekkün ve terâhî şartlarını geliştirilmelerine sebebiyet vermiştir.

H. Peygamber'den mervî hadisler arasında çelişki görülebildiği gibi onun fiilleri ile sözleri arasında da çelişki olabilmektedir. İlk dönemlerden itibaren "*Kavil fiilden üstündür*" kaidesinin bulunduğu malumdur. Ancak bu usul karşı görüşe cevap vermek kaygısıyla söylenmiş olup, genel bir usul kaidesi olarak kabul edilmemiştir. Her ne kadar, sonraki dönem âlimleri, kavil-fiil çelişkinde meseleyi, bu kaide üzerine odaklayarak çözüme gayretinde olsalar da ilk dönem âlimleri soruna bu şekilde yaklaşmamıştır. Onlar çelişkiyi, iki hadis arasındaki ihtilaf şeklinde görmüş, konuyla ilgili bütün delilleri bir araya getirerek hükme ulaşmaya çalışmışlardır. Yapılan bu yorumun doğru olduğunu destekleyen en önemli delil ise, sonraki dönem âlimlerinin kavil-fiil ihtilafına örnek verdikleri konularda önceki dönem âlimlerinin bu çelişkiden bahsetmemeleridir. Genel olarak onlara göre fiilin beyân için olup, Hz. Peygamber'e has olmaması, hükmün ümmete sirayeti için yeterli görülmüştür. Bu iki şarta âlimlerin geneli tarafından kabul edilen mücerret fiil, vucuba değil, ibâhaya veya nedbe delalet eder kaidesi de eklenebilir. Sonuç olarak bu iki şartı taşıyan fiil, ilk dönem âlimlerine göre kavli hadis gibidir. Bu sebeple onlar ihtilafli hadisler konusunda kavil-fiil ihtilafından bahsetmemiştir. Müteahhirun âlimleri ise bahsedilen bu yerde *kavil üstündür* prensibinde ısrar etmiş, meseleyi bu prensip üzerinden halletmeye çalışmışlardır.

Sonuç olarak fiilin anlaşılması için ortaya konulan usulün fiilin dezavantajlarını ortadan kaldıracak yeterliliğe sahip olduğu söylenebilir. Özellikle fiilin beyân için olması, Hz. Peygamber'e has olmaması, tekrar

etmesi ve karineyle desteklenmesi fiilin kendisinden kaynaklı eksiklikleri giderebilecek yerinde kaideler olduğu söylenebilir. Kavil ve fiil ihtilafıyla ilgili müteahhirûn alimlerin yaptığı açıklamalar ise konunun anlaşılmasına katkı yapmaktan ziyade nazarî tartışmaları çoğaltmaya yaramıştır. Fiilin anlaşılmasına katkı yapacak her kaide değerli ve önemlidir. İlk dönem alimlerinin önem verdiği, müteahhirûn alimlerin geliştirdiği konu da budur. Örneği dahi bulunmayan konuları tartışmak, nazarî tartışmaları çoğaltacak ve ihtilafları körükleyecektir. Bunun yerine ilk dönem alimlerinin yaptığı gibi fiilin anlaşılmasına katkı sağlayacak kaidelere odaklanmanın daha doğru bir yol olduğu söylenebilir.

Teşekkür:

-

Beyanname:

1. Özgünlük Beyanı:

Bu çalışma özgündür.

2. Etik Kurul İzni:

Etik Kurul İzni gerekmemektedir.

3. Finansman/Destek:

Bu çalışma herhangi bir finansman ya da destek almamıştır.

4. Katkı Oranı Beyanı:

Yazar, makaleye başkasının katkıda bulunmadığını beyan etmektedir.

5. Çıkar Çatışması Beyanı:

Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

KAYNAKÇA

AHMED b. HANBEL, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *Müsned*. 45 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1422.

ALÂÎ, Ebû Saîd Salâhuddîn Halîl b. Keykeldî. *Tafsîlu'l-icmâl fî teâruzi'l-ekvâm*

- ve'l-ef'âl*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1416.
- ÂMÎDÎ, Seyfeddîn. *el-İhkâm fî uşûli'l-aḥkâm*. 4 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1402.
- AŞKAR, Muhammed Süleyman. *Ef'âlu'r-Resûl ve delâletuha ale'l-ahkâmî's-şer'iyye*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1424.
- BAĞDÂDÎ, Ebu Ca'fer Muhammed b. Habîb el-. *el-Fakîh ve'l-Mütefakkîh*. 2 Cilt. Riyad: Dâru'l-İbni'l-Cevzî, 1421/2000.
- BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmi'u's-şahîh*. thk. Mustafa Dib el-Buğa. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1407.
- CESSÂS, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî. *el-Fusûl fî'l-usûl*. Kuveyt: Vizâratü'l-Evkâfi'l-Kuveytiyye, 1414.
- CÜVEYNÎ, İmâmü'l-Haremeyn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf. *el-Burhân fî uşûli'l-fîkh*. thk. Salah b. Muhammed. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418.
- CÜVEYNÎ, İmâmü'l-Haremeyn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf. *Nihâyetü'l-maṭlab fî dirâyeti'l-mezheb*. thk. Abdulazîm Mahmûd. 20 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 1428.
- ÇAKAN, İsmail Lütî. *Hadislerde Görülen İhtilaflar ve Çözüm Yolları*. İstanbul: MÜİF Vakfı Yayınları, 1996.
- Ebu İSHÂK ŞİRÂZÎ. *et-Tebşîr fî usûli'l-fîkh*. thk. Muhammed Hasan. Dimeşk: Dâru'l-Fîkr, 1403.
- Ebû YUSUF, Ya'kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî. *el-Âsâr*. thk. Ebu'l-Vefâ. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1355.
- Ebû YUSUF, Ya'kûb b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî. *Kitâbü'l-Ḥarâc*. Kâhire: el-Matbaatü's-Selefiyye, 1387.
- GAZZÂLÎ, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed. *el-Müstaşfâ min 'ilmi'l-uşûl*. thk. Muhammed Abdusselâm. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1416.
- GÖRMEZ, Mehmet. *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997.
- HATTÂBÎ, Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb. *Me'âlimü's-Sünen*. 4 Cilt. Habep: Matbaatü'l-İlmiyye, 1351.
- İbn ABDİLBER en-NEMERÎ. *el-İstizkârü'l-Câmi' li-mezâhibi fuḳahâ'i'l-emşâr ve 'ulemâ'i'l-aḳṭâr fî mâ tezammenehü'l-Muvaṭṭa' min me'âni'r-re'y ve'l-âsâr*. thk. Sâlim Muhammed Atâ. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421.

- İbn HACER, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Fethu'l-bârî bi-şerhi Şahîhi'l-Buḥârî*. thk. Şuayb el-Arnaût. 26 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379.
- İbn HAZM, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî. *el-Muḥallâ bi'l-âsâr*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- İbn HAZM, Ebû Muhammed b. Ali ez-Zahiri. *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. 8 Cilt. Beyrut: Darü'l-Afâki'l-Cedide, ty.
- İbn KUTEYBE, Abdullah b. Müslim. *Te'vîlu muhtelifi'l-hadîs*. y.y.: el-Mektebu'l-İslâmî, 1999.
- İbn KUTEYBE, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe. *Te'vîlu muhtelifi'l-hadîs*. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1419.
- İbn ŞÂHÎN, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osmân el-Bağdâdî. *Nâsiḥu'l-hadîs ve mensûḥuh*. thk. Semîr b. Emîn. Mısır: Mektebetü'l-Menâr, 1408.
- İbnü'l-HÜMÂM, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî. *Fethu'l-ḳadîr li'l-âcizi'l-faḳîr*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- MÂZERÎ, Muhammed b. Alî b. Ömer et-Temîmî es-Sıkillî. *İzâḥu'l-maḥşûl min Burhâni'l-uşûl*. thk. Ammâr et-Tâlibî. Dâru'l-Mağribi'l-İslâmî, Ts.
- MÜZENÎ, Ebû İbrâhîm İsmâîl b. Yahyâ b. İsmâîl. *el-Muḥtaşar*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1410.
- RÂZÎ, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *el-Maḥşûl*. thk. Taha Câbir Feyyâz. 6 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1418.
- SERAHSÎ, Şemsüleimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *Uşûlü's-Seraḥsî*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ty.
- ŞÂFÎÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *İḥtilâfü'l-ḥadîs*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1410.
- ŞÂFÎÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-. *el-Üm*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1411.
- ŞÂFÎÎ, Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *er-Risâle*. thk. Ahmed Şâkir. Mısır: Mektebetü'l-Halebî, 1358.
- ŞEVKÂNÎ. *İrşâdü'l-fuhûl ilâ tahkîki'l-hak min ilmi'l-usûl*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1419.
- ŞEYBÂNÎ, Muhammed b. Hasen. *el-Asl*. thk. Muhammed Boynukalı. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433.
- ŞÎRÂZÎ, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf. *el-Lüma' fi uşûli'l-fikḥ*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424.

TABERÂNÎ, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb. *el-Mu'cemü'l-kebir*. 25 Cilt. Beyrut : Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1984.

TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Şur'ân*. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1420.

TAHÂVÎ, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısrî. *Şerhü me'âni'l-âşâr*. thk. Muhammed Zührî en-Neccâr. Beyrut: Âlemü'l-Kutub, 1414.

TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî. *Sünen*. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1416.

THE PROBLEM OF CONTRADICTION BETWEEN VERBAL AND PRACTICAL HADITHS AND SOLUTIONS: A COMPARATIVE REVIEW BETWEEN EARLIER SCHOLARS AND LATER SCHOLARS

 Serdar Murat GÜRSES^a

Extended Abstract

The hadith, in short, is the words and actions of the Prophet. It is known that the action is different from the word. First of all, practical hadiths were put into word patterns by the Companions. Even this situation alone makes it necessary to develop a different method about the actions. For this reason, Islamic scholars developed a different method while evaluating the actions of the Prophet. However, the development of this method took centuries. Early Islamic scholars left out the daily behavior of the Prophet, stipulating that the act must be for declaration. Likewise, according to them, in order for the prophet's act to be binding, the act must not be unique to him, but should concern the ummah. Subsequent scholars, on the other hand, developed these principles further and put forward a detailed method for understanding the actions of the Prophet. There may be contradictions between the words of the Prophet, and there may also be contradictions between his words and his actions. The scholars of the later period examined this issue in detail, provided many examples of the disagreement of words and actions, and claimed that the scholars of the early period evaluated the subject in the way as the scholars of the later period did. However, during this research, it was determined that there were serious differences between the scholars of the first period and the scholars of the later period in terms of eliminating the contradiction between the verbal and practical hadiths.

^a Asst. Prof., Tokat Gaziosmanpaşa University, smuratgurses@hotmail.com

It has been determined that the words and actions of the Prophet differ from each other since the period of the Companions. For example, it was determined by some of the Companions that some of the actions of the Rasūl Allāh were unique to him, that they did not bind the ummah, and that the actions that are exercised due to his human nature did not bear any responsibility for the ummah. These determinations made by the Companions were expressed by the jurists as the act of bayān. From the 5th century onwards, in parallel with the development of the science of fiqh, the method related to the actions of the Prophet also developed. The basic methods of the scholars of the first period, which were expressed as the act of bayān, developed in this period. al-Jaṣṣāṣ said that the act should be an example for the ummah, while al-Karkhī said that doing the act once was not enough and said that it should be repeated. al-Ghazāli, on the other hand, stated that the act should be supported. The fact that the practical hadith abrogates or assigns the verbal hadith led to the development of the temekkun and terahial conditions by al-Jaṣṣāṣ and Abū al-Ḥusayn al-Baṣrī.

There may be contradictions between the hadiths transmitted from the Prophet, and there may also be a contradiction between his actions and his words. The Companions and early scholars saw this contradiction as the contradiction of two hadiths and did not emphasize the contradiction of words and actions. The discourses quoted from the scholars of the first period that the word is superior to the act were also said with the concern of responding to the opposing view, and it was not accepted as a general procedural rule. The most important evidence supporting the correctness of this interpretation is that the scholars of the previous period did not mention this conflict in the subjects that the later period scholars gave as examples of the word-action conflict.

It is a well-known fact that the actions of the Prophet are different from his words. For this reason, especially the scholars of the later period have focused on this issue in detail and tried to create a method that can be considered detailed in order to understand the acts. Most of the Islamic scholars have said that the word is superior to the deed. However, this determination should not be perceived as a general rule. Although the later scholars tried to solve the problem of word and action contradiction by focusing on this contradiction, the early scholars did not approach the problem in this way. They saw the contradiction as a conflict between two hadiths and tried to reach a verdict by gathering all the relevant evidence on the subject. In general, according to them, if the action is for the explanation of Quran and not unique to the Prophet, it is considered sufficient for the

hadith to be binding to the ummah. As a result, the acts that are not specific to the Prophet but are for the explanation of Quran, which are not exercised due to his human nature, are like verbal hadith according to the scholars of the first period.

Keywords: Hadith, Action, Contradiction, Earlier Scholars, Later Scholars.

Acknowledgements:

-

Declarations:

1. Statement of Originality:

This work is original.

2. Ethics approval:

Not applicable.

3. Funding/Support:

This work has not received any funding or support.

4. Author contribution:

The author declares no one has contributed to the article.

5. Competing interests:

The author declares no competing interests.

